

ORGANIZACIJA SAVETODAVSTVA U POLJOPRIVREDI VOJVODINE*

Petrović, Ž., Janković D.

REZIME

Savetodavstvo je veoma važan činilac modernizacijskih procesa u poljoprivredi, a njegova glavna uloga sastoji se u difuziji i uvođenju znanja, inovacija i tehnologija u poljoprivrednu proizvodnju i seosko društvo. Razvijena i moderna organizacija savetodavstva kod nas ne postoji, iako su neke organizacije, kao što su poljoprivredne stanice, u prethodnim decenijama odigrale pionirsku ulogu u unapređenju naše poljoprivrede. Rezultati saopšteni u ovom radu imaju za cilj da se, u sklopu različitih ideja o organizaciji moderne savetodavne službe, sagleda šta o ovom značajnom problemu misle stručnjaci u poljoprivrednim stanicama Vojvodine. Istraživanje se zasniva na anketnom ispitivanju stavova o savetodavstvu svih stručnjaka u svim stanicama Vojvodine, koji rade na poslovima unapređenja poljoprivrede. Pošto je reč o specifičnom slučaju sociološkog ispitivanja mišljenja kompetentnih stručnjaka, rezultati saopšteni u ovom radu mogu bitno da doprinesu da se uspostavi moderna organizacija savetodavstva koja bi bila u skladu sa potrebama naše poljoprivrede, seljaštva i sela.

Ključne reči: savetodavstvo, institucionalna organizacija savetodavstva, modernizacija poljoprivrede, činioci od kojih zavisi formiranje moderne savetodavne službe

UVOD

Osnovna i najvažnija uloga savetodavstva sastoji se u širenju (difuziji) i uvođenju znanja, inovacija i tehnologija u poljoprivredi i selu. Da bi ta uloga mogla uspešno da se ostvaruje, neophodno je uspostaviti adekvatnu organizaciju

Dr Živojin Petrović, docent, Dejan Janković, asistent, Poljoprivredni fakultet, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Novi Sad.

* Rad je deo istraživanja na projektu "Razvoj i strukturne promene agrarne privrede i ruralnih područja" koji finansira Ministarstvo za nauku, tehnologiju i razvoj. (Projekat br. 2004)

poljoprivredne savetodavne službe i obezbediti neophodne činioce (programske, finansijske, kadrovske, tehničko-tehnološke, organizacijske i druge) od kojih zavisi njeno funkcionisanje. Pored toga, veoma je važno da organizacija savetodavstva i naročito sama praksa savetodavnog rada odgovaraju realnim potrebama poljoprivrede, seljaštva i sela, kao i promenama koje se zbivaju u agrarnoj, ruralnoj i opštedruštvenoj stvarnosti svakog konkretnog društva. Zbog toga, savetodavstvo nije statična, već dinamična pojava pa je usklađivanje odnosa između savetodavstva i agrarne i ruralne stvarnosti kontinuiran proces i jedan od najsloženijih zadataka koga je teško ostvariti.¹

Poljoprivredno savetodavstvo, shvaćeno u modernom značenju toga pojma, kod nas nije razvijeno, iako objektivno postoje velike potrebe za takvom vrstom delatnosti, a takođe i organizacije i naročito stručni kadrovi koji bi savetodavnu delatnost mogli uspešno obavljati. S druge strane, potrebe za savetodavstvom biće još izraženije u vremenu koje neposredno predstoji, u onoj meri u kojoj će naša poljoprivreda biti zahvaćena daljim procesima modernizacije. A suštinska modernizacija naše poljoprivrede neće biti moguća ukoliko ne sledi koncept uravnoteženog i skladnog razvoja svih važnijih činilaca od kojih inače zavisi unapređenje ove privredne grane, među kojima savetodavstvo kao specifičan činilac ima vrlo istaknuto mesto. Najkraće, ono treba da doprinese da se proces difuzije i uvođenja znanja, inovacija i tehnologija u poljoprivredi odvija brzo i efikasno i sa što manje teškoća, jer se samo pod tim uslovom može očekivati da će buduće podsticajne mere agrarne i opštedruštvene politike prema našoj poljoprivredi i selu doći do punog izražaja.

U novije vreme, posle višedecenijskog zapostavljanja problema savetodavstva, u našoj javnosti sve više preovlađuje svest o neminovnosti stvaranja jedne moderne organizacije poljoprivredne savetodavne službe. Ideje o tome kakvu organizaciju savetodavstva treba uspostaviti veoma su različite, i često su više rezultat parcijalnih a ne opštedruštvenih (i državnih) interesa. Poseban problem je koliko su neke od tih ideja u skladu sa dostignutim stupnjem razvoja i potrebama naše poljoprivrede i sela, zbog kojih savetodavstvo i treba da postoji i zbog kojih ono jedino i ima smisla. U tom kontekstu posebna teškoća može nastati ako se nekritički i na mehanički način preuzme neki od modela organizacije savetodavstva razvijenih zemalja, koji su manje ili više funkcionalni u odnosu na potrebe tih zemalja ali ne moraju biti delotvorni u odnosu na potrebe naše poljoprivrede, sela i društva u celini (Petrović, 2001.).

Ali nezavisno od karaktera tih ideja i interesa na kojima se zasnivaju, našoj javnosti ponajmanje su poznati stavovi poljoprivrednih stručnjaka o savetodavstvu. Njihovi stavovi nisu samo stavovi uobičajenog (prosečno obaveštenog) javnog mnjenja, već se nesumnjivo mogu smatrati vrlo kompetentnim mišljenjima koja su izraz bogatog i raznovrsnog profesionalnog i životnog iskustva nastalog u dosadašnjem radu na unapređenju poljoprivrede. Zbog toga u raspravama o

¹ Usklađivanje savetodavstva sa promenama u poljoprivredi, selu i društvu uopšte, karakteristično je za razvijene zemlje sa dugom i bogatom tradicijom savetodavnih delatnosti. Tako je, na primer, extension servis na državnom Univerzitetu Mičigen u SAD, koji se smatra razvijenijim, organizacija savetodavstva temeljno menjana tri puta u poslednjih deset godina. (Informacija iz izlaganja Mire Danilovich, održanog na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu.)

savetodavstvu, naročito prilikom odlučivanja o organizaciji savetodavne službe, tim stavovima treba pokloniti određenu pažnju i poverenje.

Rezultati istraživanja koji se saopštavaju u ovom radu upravo treba da doprinesu da se sagleda šta poljoprivredni stručnjaci misle o savetodavstvu i njegovoj organizaciji. Iskustvena obaveštenja o tim stavovima (mišljenjima) stručnjaka dobijena su primenom anketnog ispitivanja koje je izvedeno u svih 13 poljoprivrednih stanica (agrozavoda, agroinstituta), koliko ih ima u Vojvodini. Anketirano je ukupno 199 stručnjaka sa srednjom, višom školom i fakultetom, što čini 97% od ukupnog broja svih stručnjaka zaposlenih u stanicama.² Ispitivanje je, dakle, sprovedeno na osnovu potpunog obuhvata svih stanica i gotovo potpunog obuhvata celokupne grupe poljoprivrednih stručnjaka čije je mišljenje relevantno za predmet i cilj istraživanja. Zbog toga, kao i zbog brižljivog i dugotrajnog rada na izradi same ankete (Milić, 1996., Supek, 1968.) i preliminarnog istraživanja s ciljem da se prethodno proveriti njena vrednost kao metodološkog postupka ispitivanja – obezbeđena je ne samo potpuna reprezentativnost već i vrlo visoka validnost dobijenih odgovora na anketna pitanja.

U ovom radu analizira se samo manji deo pitanja iz ankete koji se odnosi isključivo na stavove o organizaciji poljoprivrednog savetodavstva. Cilj tog dela istraživanja bio je da se sazna šta stručnjaci u stanicama misle o: potrebi za uspostavljanjem moderne organizacije savetodavstva, teškoćama u formiranju moderne savetodavne službe, ulozi države u tom procesu, činiocima od kojih zavisi uspešno delovanje poljoprivrednih stanica u modernoj savetodavnoj službi i lokalnoj poljoprivrednoj savetodavnoj službi.

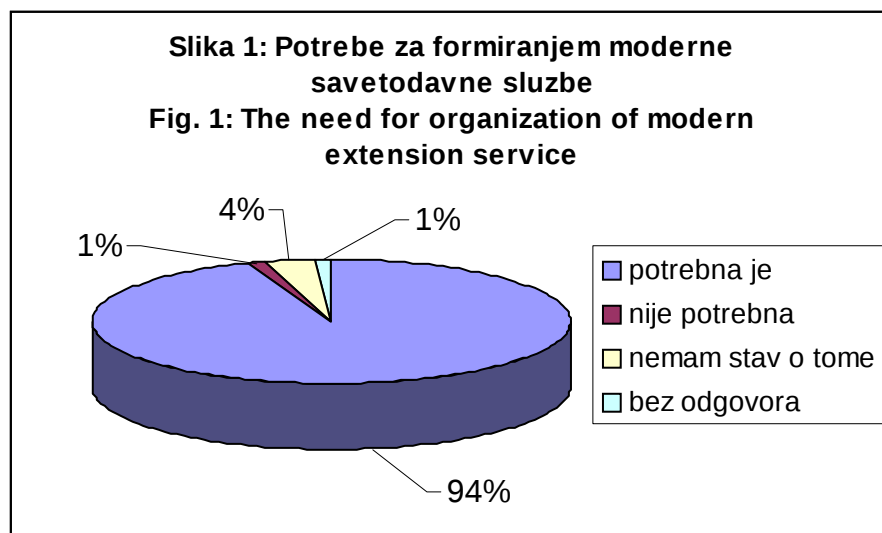
1. Potreba za uspostavljanjem moderne organizacije savetodavstva i očekivanja da li će takva organizacija biti ostvarena

Okosnicu svake razvijenije institucionalne organizacije savetodavne službe, bez obzira da li je ona državna, privatna ili u nekom mešovitom obliku, obično čine ministarstva za poljoprivredu, regionalne poljoprivredne stanice, poljoprivredni fakulteti i instituti, lokalne poljoprivredne službe i razne državne/privatne agencije za razvoj. U skladu sa programima rada, svaka od ovih organizacija ima određenu ulogu u procesu širenja i uvođenja znanja, inovacija i tehnologija. Između njih postoji određena podela i koordinacija rada uključujući i konkurenciju, a kontrolnu funkciju - pošto je reč o organizacijama koje obavljaju izuzetno važne javne funkcije za poljoprivredu, državu i društvo - po pravilu ostvaruje država i njene specijalizovane institucije.

Istraživanjem se želelo saznati kakav je stav stručnjaka u našim stanicama **o potrebi formiranja jedne razvijene i moderne savetodavne službe kod nas,**

² Anketa za stručnjake izvedena je tokom februara i marta meseca ove godine. U isto vreme, posebnom anketom za poljoprivredne stanice, prikupljeni su podaci o stanicama kao organizacijama. Te podatke davali su direktori stanica. Finansijska sredstva za izvođenje ankete i obradu podataka obezbedio je Pokrajinski Sekretarijat za poljoprivredu. Zahvaljujemo se mr Igoru Kurjačkom, sekretaru Sekretarijata, na velikom razumevanju i podršci koju je pružio ovom istraživanju. Bez te podrške, istraživanje ne bi bilo realizovano. Posebno se zahvaljujemo stručnjacima u stanicama na velikoj zainteresovanosti da učestvuju u istraživanju, koji su svojim strpljenjem i odgovorima omogućili uspešno izvođenje anketnog ispitivanja.

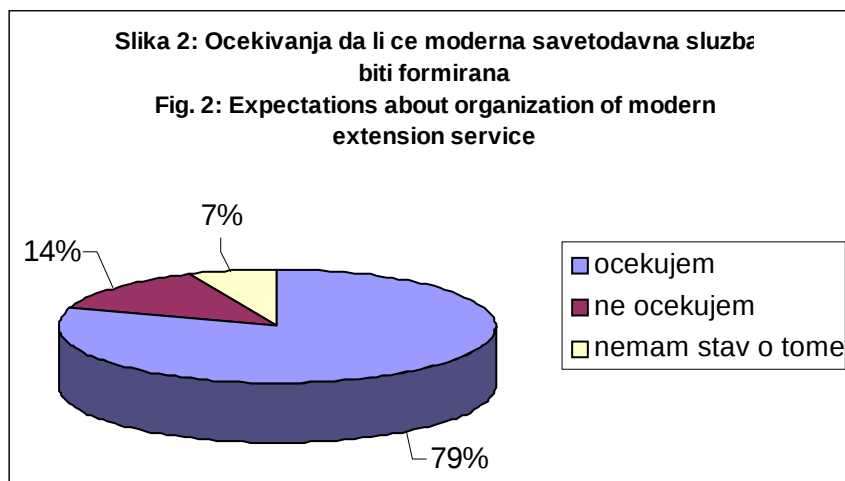
analogno takvim službama u razvijenim zemljama. Njihovi odgovori na ovo pitanje prikazani su na Slici 1, koja pokazuje da gotovo svi (94%) ispitivani stručnjaci u stanicama zastupaju stav da je takva služba potrebna našoj poljoprivredi; postotak onih koji imaju suprotno mišljenje (1.0%) i nemaju stav o ovome (4%) zanemarljiv je, i ne dovodi u pitanje izrazito preovlađujući stav stručnjaka o potrebi formiranja moderne savetodavne službe.



Sa ovim stavom u najtešnjoj su vezi i stavovi o **očekivanju** stručnjaka da li će kod nas takva služba biti i formirana, a ne samo da li je ona potrebna. U formulaciji ovog pitanja od stručnjaka je traženo da očekivanja o formiranju moderne savetodavne službe vremenski ograniče

na period od narednih 5 godina, kada se realno može pretpostaviti da će neke ozbiljnije i početne promene u vezi sa organizacijom savetodavstva i savetodavnim radom kod nas biti ostvarene. Kako se i moglo očekivati, odgovori na ovo pitanje (Slika 2) pokazuju nešto manji, ali takođe vrlo visok (79%) postotak stručnjaka koji misle da će kod nas takva služba biti oformljena u narednom petogodištu. Broj stručnjaka koji misle da takva služba neće biti formirana (14%), kao i onih koji o tome nemaju stav (7%), nije ni statis-tički ni sadržinski toliko značajan da bi ozbiljno doveo u pitanje generalno pozitivan stav stručnjaka da će takva služba biti oformljena.

Za dugoročnu politiku države u rešavanju pitanja savetodavstva, odgovori



stručnjaka na oba pitanja mogu biti veoma važni. Generalno, oni pokazuju opšte i preovlađujuće opredeljenje stručnjaka da je neophodno uspostaviti modernu organizaciju savetodavne službe, a takođe i visoka očekivanja da će to biti i ostvareno u narednom petogodištu. Nadalje, iz odgovora na oba pitanja može se zaključiti da kod

stručnjaka u stanicama postoji vrlo izražena spremnost prema **promenama** u dosadašnjem radu stručnih službi u poljoprivredi. Ovo je nesumnjivo pozitivna činjenica, koja je u suprotnosti sa kod nas dosta rasprostranjenim stavom da je otpor prema promenama navodno glavno ograničenje tranzicionim procesima u ovoj oblasti.

2. Teškoće/prepreke za formiranje moderne savetodavne službe

Za produbljeniju analizu prethodnih stavova veoma je važno ustanoviti u čemu poljoprivredni stručnjaci vide glavne prepreke/teškoće od kojih može zavisiti formiranje moderne savetodavne poljoprivredne službe kod nas. Naime, jedno je pitanje videti kakvi su stavovi o potrebi formiranja moderne savetodavne službe i očekivanja da li će se to kod nas ostvariti, a drugo i mnogo značajnije pitanje jeste videti šta stručnjaci navode kao glavne i konketne prepreke/teškoće od kojih zavisi formiranje modernog savetodavstva. Odgovori na ovo pitanje sređeni su tako da omogućavaju analizu učestalosti svake pojedinačne prepreke koju su stručnjaci navodili kao teškoću za formiranje savetodavne službe (Tabela 1), kao i analizu tzv. kombinacija prepreka (Slika 3), s obzirom da je najveći deo stručnjaka u svom odgovoru navodio da postoji više od jedne prepreke za formiranje takve službe.

Tabela 1: Prepreke u formiranju moderne stručne službe

Table 1: Barriers for organization of modern extension service

Prepreke u formiranju bolje stručne sužbe	DA %	NE %	BEZ ODGOVORA %
Ne postoji dovoljno razvijeno saznanje o značaju ove službe za unapređenje poljoprivrede	49,2	47,7	3,0
Država nema jasan koncept organizacije poljoprivredne stručne službe	78,4	18,6	3,0
Izdržavanje organizacije takve službe je skupo, a sredstava nema dovoljno	38,7	58,3	3,0
Ne postoje realne potrebe za takvom poljoprivrednom stručnom službom	1,0	96,0	3,0

Tabela 1 pokazuje da je samo 1.0% stručnjaka iz stanica navelo da u samoj poljoprivredi **ne postoje realne potrebe** za modernom savetodavnom službom, i da to po njihovom mišljenju može biti prepreka njenom formiranju. Na suprotnom polu po vrlo visokoj učestalosti (78,4%) jesu oni stručnjaci koji su naveli da **država nema jasan koncept** organizacije poljoprivredne savetodavne službe. Obe informacije su vrlo indikativne. Prva zbog toga što potvrđuje ranije iznetu pretpostavku da u samoj poljoprivredi objektivno postoje velike potrebe za formiranjem moderne savetodavne službe, što je došlo do izražaja i u stavovima stručnjaka kao nesumnjivo dobrim poznavaocima prilika u našoj poljoprivredi. Druga je još indikativnija zbog toga što vrlo visok postotak stručnjaka formiranje takve službe dovodi u neposrednu vezu sa ulogom države, tačnije sa shvatanjem da država nema jasan koncept organizacije takve službe. Takav stav može se protumačiti kao svojevstan kritički odnos stručnjaka prema

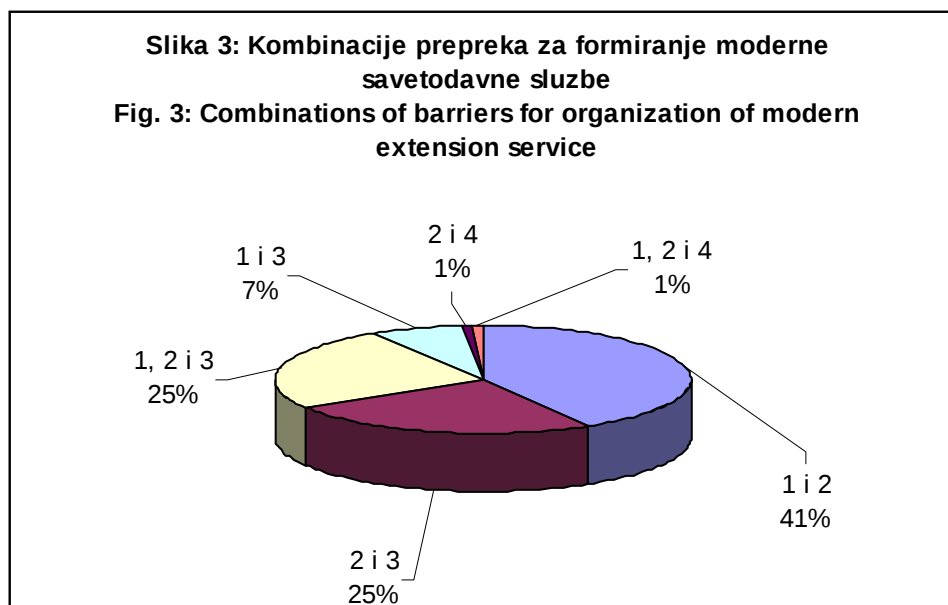
dosadašnjoj politici državi i njenoj ulozi u rešavanju problema savetodavstva, a izvesno je da je takav odnos rezultat dosadašnjeg iskustva stanica sa državom.

Jedna od opštih pretpostavki od kojih zavisi formiranje moderne savetodavne službe jeste i pitanje da li je – kod različitih aktera kojih se taj problem tiče – dovoljno razvijeno **saznanje o značaju takve službe** i njenoj velikoj ulozi u unapređenju poljoprivrede. Šire posmatrajući, ovo saznanje odražava koliko je kod samih poljoprivrednih proizvođača, zatim raznih organizacija i institucija koje se već bave ili bi po definiciji trebalo da se bave nekim savetodavnim delatnostima, kao i države koja u tome nesumnjivo ima veliku ulogu – dovoljno razvijena društvena svest o značaju takve službe za unapređenje poljoprivredne proizvodnje i uopšte modernizaciju ove privredne grane. Prema podacima u Tab.1 vidi se da 49,2% stručnjaka misli da kod nas takvo **saznanje ne postoji** i da to može biti važna prepreka u formiranju moderne savetodavne službe. Tako visoka zastupljenost stavova među stručnjacima je očekivana i ona je sigurno u saglasnosti sa činjenicom da je problem savetodavne službe kod nas decenijama bio zanemarivan i prepuštan samo uskom krugu specijalizovanih organizacija koje imaju zakonsku obavezu da se bave poslovima iz te oblasti.

Ako se izuzme 8% stručnjaka koji su naveli neki drugi razlog kao teškoću za formiranje moderne savetodavne službe, u poređenju sa prethodno analiziranim preprekama relativno je najmanji broj (38,7%) stručnjaka koji su kao jednu od prepreka naveli da je **izdržavanje takve organizacije skupo**, a sredstava nema dovoljno. Iz ovoga se ne može zaključiti da stručnjaci u stanicama ne pridaju značaj finansijskim i drugim materijalnim sredstvima od kojih zavisi formiranje i funkcionisanje savetodavstva, ali se sigurno može zaključiti da taj činilac - u sklopu ostalih navedenih prepreka - za organizaciju i funkcionisanje savetodavstva po njihovom mišljenju nije presudan. Posredno, iz ovoga bi se moglo zaključiti da se i u okviru raspoloživih ili nešto većih finansijskih sredstava, uz bolju organizaciju rada, bolje programe, bolju kadrovsku politiku u savetodavstvu i nekih drugih faktora, znatno poboljšala delatnost organizacija koje se već bave savetodavnim poslovima. I ova informacija za politiku države prema savetodavstvu može biti važna u smislu da se ne čekaju neke povoljnije okolnosti kada će biti moguće obezbediti veća finansijska sredstva, nego da se u okviru postojećih mogućnosti i naročito aktivnijim odnosom prema ovom pitanju poboljša rad postojeće poljoprivredne stručne službe.

Podaci na Slici 3 značajni su jer daju pregled koliko je od ukupnog broja ispitanih stručnjaka navodilo više od jedne prepreke/teškoće za formiranje moderne poljoprivredne stručne službe, i u kom "združenom" obliku se takve prepreke ispoljavaju (tzv. kombinacije prepreka). Kako se i moglo očekivati, nešto više od polovine (56.8%) ispitanih stručnjaka navodilo je više od jedne prepreke za formiranje moderne savetodavne službe, što ukazuje na svu ozbiljnost i složenost teškoća od kojih zavisi stvaranje moderne organizacije savetodavstva. Ako se posmatra samo ta grupa, najveće je učešće (41.6%) stručnjaka koji su kao glavne prepreke "združeno" navodili da ne postoji dovoljno **razvijeno saznanje** o značaju poljoprivredne stručne službe i da **država nema jasan koncept** organizacije takve službe. Sledi grupa stručnjaka (24.8%) koji su, pored ove dve navedene teškoće, kao treću navodili i

nedostatak finansijskih sredstava, a potpuno je ista zastupljenost grupe stručnjaka koji su navodili da su glavne teškoće **odsustvo državnog koncepta** savetodavstva i **nedostatak finansijskih sredstava** za njegovo izdržavanje.



Legenda:

1. Ne postoji dovoljno razvijeno saznanje o značaju ove službe za unapređenje poljoprivrede; **2.** Država nema jasan koncept organizacije poljoprivredne stručne službe; **3.** Izdržavanje organizacije takve službe je skupo, a sredstava nema dovoljno; **4.** Ne postoje realne potrebe za takvom poljoprivrednom stručnom službom

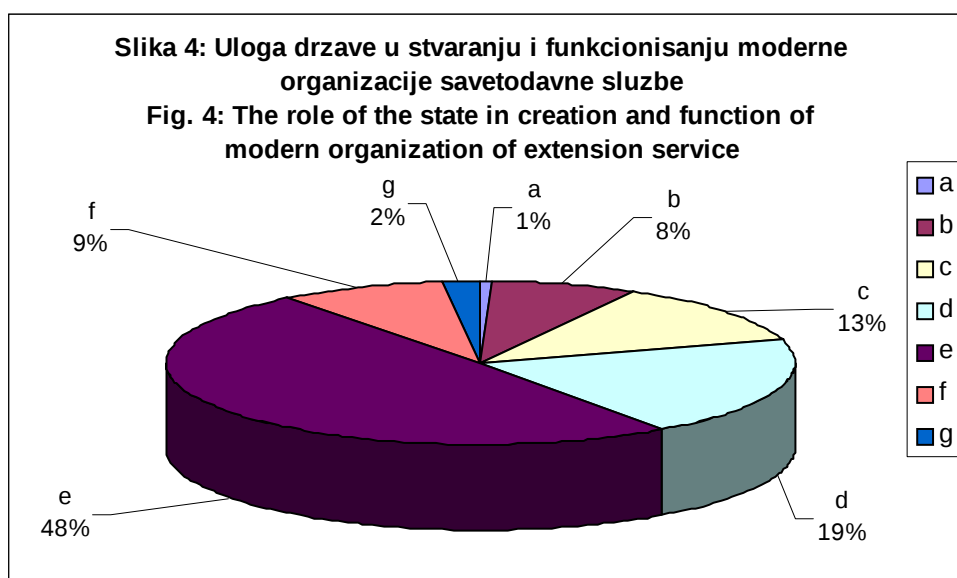
Iz Tabele 1 i Slike 3 može se izvesti zaključak da većina ispitivanih stručnjaka misli da su nedovoljno razvijeno saznanje o značaju poljoprivredne savetodavne službe i odsustvo jasnog koncepta o savetodavstvu od strane države dve najvažnije teškoće od kojih zavisi stvaranju moderne organizacije savetodavstva.

3. Uloga države u stvaranju moderne organizacije savetodavstva i finansiranje savetodavne delatnosti

O ulozi države u poljoprivrednom savetodavstvu kod nas postoje različita gledišta, od onog po kome je savetodavstvo isključivo u ingerenciji države pa do shvatanja da savetodavnu službu treba potpuno privatizovati i modernizaciju poljoprivrede - u onim aspektima koji se tiču difuzije i uvođenja znanja, inovacija i tehnologija u poljoprivredi - prepustiti privatnim agencijama (domaćim i stranim). Na ovo značajno pitanje od čijeg rešavanja u budućnosti može sudbinski zavisiti ne samo tehničko-tehnološka samostalnost naše poljoprivrede, nego i njen budući razvoj i naročito njena ravnopravnost odnosu na znanje, inovacije i tehnologije razvijenih zemalja i multinacionalnih kompanija, ovo istraživanje ne može da pruži neposredan i potpun odgovor. Međutim, o tome se mogu dobiti dosta pouzdana saznanja i posredno izvesti određeni zaključci na osnovu odgovora stručnjaka na pitanje šta oni misle kakva bi trebalo da bude uloga Ministarstva/Sekretarijata za poljoprivredu u stvaranju

celovite i efikasne organizacije poljoprivredne stručne službe u poljoprivredi Vojvodine.

Podaci o ovome prikazani na Slici 4. Cilj postavljenog pitanja u anketi bio je ne samo da se ustanovi kakav je opšti stav stručnjaka o ulozi države, nego i da se dođe do saznanja kakvo je njihovo shvatanje o "dubini" ingerencija države u stvaranju i funkcionisanju moderne organizacije savetodavstva. Podaci u tabeli pokazuju da samo 1% stručnjaka misli da Ministarstvo/Sekretarijat za poljoprivredu **ne treba uopšte da se bavi ovim pitanjem**, kao i da je relativno mali broj (9%) onih koji nemaju stav o tome. Svi ostali ispitivani stručnjaci misle da je **uloga države u savetodavstvu važna**. Pri tome, najbrojnija (48%) je grupa stručnjaka koja zastupa stav da država treba da ima jake ingerencije u vezi sa savetodavstvom, tj **da se trajno angažuje kako u iniciranju, tako i u stvaranju organizacije, koordinaciji i kontroli rada** poljoprivredne savetodavne službe.



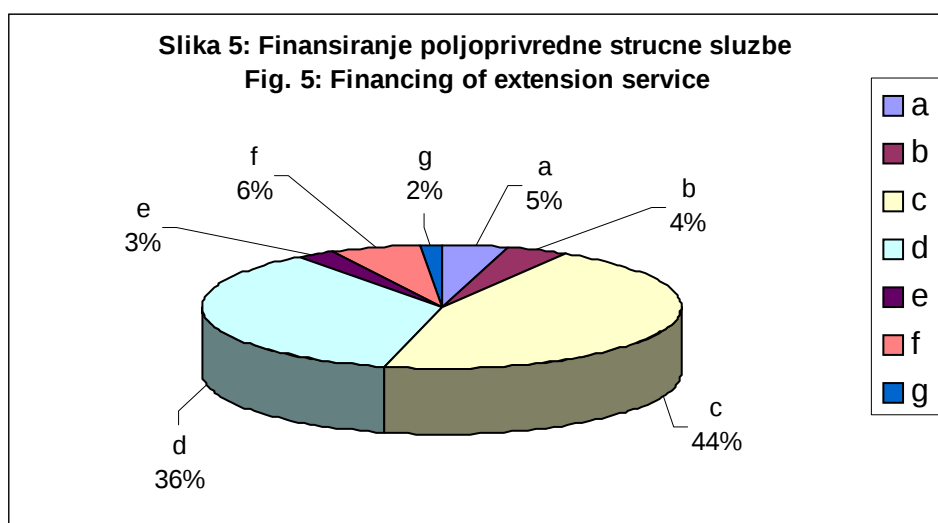
Legenda:

a) Sekretarijat/Ministarstvo ne treba da se bavi tim poslovima; b) S/M treba samo da inicira osnivanje poljoprivredne stručne službe; c) S/M treba da ima aktivnu ulogu samo u stvaranju organizacije poljoprivredne stručne službe; d) S/M treba da ima trajnu ulogu u koordinaciji i kontroli rada poljoprivredne stručne službe; e) S/M treba da ima trajnu ulogu u iniciranju, stvaranju, organizaciji, koordinaciji i kontroli rada poljoprivredne stručne službe; f) nemam stav o tome; g) bez odgovora

Broj stručnjaka se zatim smanjuje u zavisnosti od toga kakav je njihov stav o ulozi države, od 19% onih koji misle da Ministarstvo/Sekretarijat treba da ima trajnu ulogu samo u **koordinaciji i kontroli rada** savetodavne službe, do 8% stručnjaka koji misle da država treba samo da **inicira** formiranje organizacije moderne savetodavne poljoprivredne službe.

Sa prethodnim stavovima povezano je i pitanje finansiranja savetodavne službe. Cilj istraživanja nije bio da se ustanovi koliki je obim sredstava potreban, jer bi se na tako formulisano pitanje - s obzirom na hronična ograničenja novčanih sredstava i

finansijske teškoće u kojima se stanice nalaze – najverovatnije dobili potpuno neupotrebljivi odgovori, nego da se utvrdi kakvi su stavovi stručnjaka u vezi sa **izvorima finansiranja** savetodavstva. Slika 5 pokazuje da je mala i gotovo identična zastupljenost obe grupe stručnjaka koji misle da savetodavstvo treba finansirati, bilo **isključivo iz budžeta** (5%), bilo **isključivo iz usluga** na tržištu (4%). Između ove dve malobrojne grupe nalazi se najbrojnija grupa (44%) stručnjaka koji zastupa stav da savetodavstvo treba finansirati **većim delom iz budžeta, a manjim delom iz usluga na tržištu**, a po relativno visokoj zastupljenosti (36%) zatim sledi grupa koja misli da savetodavstvo treba **pretežno finansirati iz usluga na tržištu a manjim delom iz budžeta**.



Legenda:

a) isključivo iz državnog budžeta; b) isključivo iz usluga poljoprivredne stručne službe na tržištu; c) većim delom iz budžeta, a manjim delom iz usluga na tržištu; d) većim delom iz usluga na tržištu, a manjim delom iz budžeta; e) finansiranje na neki drugi način; f) nemam stav o tome; g) bez odgovora.

U tumačenju ovih podataka važno je imati u vidu generalno izraženu orijentaciju stručnjaka da su sredstva državnog budžeta, bez obzira u kom obimu treba da učestvuju u strukturi prihoda, neophodna u finansiranju savetodavne delatnosti.³ Međutim, još je važnije istaći da većina stručnjaka – i u krajnje nepovoljnim uslovima

³ Prema podacima iz ankete o stanicama kao organizacijama, u kojoj nas je, između ostalog, interesovalo kakva je struktura njihovih prihoda u 2001. godini, vidi se da sredstva budžeta u toj strukturi razlikuju od stanice do stanice: u četiri stanice sredstva budžeta učestvuju u prihodima od 8,68% do 12,69%; u tri stanice učestvuju sa 15%; u četiri stanice učestvuju sa 20%; samo u jednoj stanici učešće tih sredstava je 60%. Nedovoljno je poznato kakva je struktura prihoda savetodavnih službi u razvijenim zemljama, ali iz jednog pregleda (Jochen Curre, 1999.) za SR Nemačku, vidi se da država u prihodima privatnih savetodavnih službi participira sa 100.000 DM po savetodavcu i da učestvuje sa oko 60% od ukupne vrednosti honorara za usluge koje savetodavci pružaju farmerima. Zabluda je, dakle verovanje o "čisto" tržišnom karakteru savetodavstva razvijenih zemalja. Sudeći po strukturi prihoda naših stanica, one su - u neuporedivo lošijim ekonomskim i društvenim uslovima – izgleda više tržišno orijentisane, nego što se to uobičajeno misli.

u kojima se nalazi naša poljoprivreda – finansiranje savetodavstva neposredno povezuju sa uslugama savetodavne službe na tržištu. Takav stav sigurno proizilazi i iz uverenja stručnjaka da stanice imaju šta da ponude tržištu svojih usluga i da na njemu opstati i u budućnosti. Treba takođe istaći da analizirani stavovi o izvorima finansiranja savetodavstva nesumnjivo pokazuju svojevrstan preduzetnički duh koji vlada u stanicama, što je veoma pozitivna činjenica za buduću politiku prema poljoprivrednom savetodavstvu.

4. Činioci od kojih zavisi uspešno delovanje poljoprivrednih stanica u modernoj organizaciji poljoprivrednog savetodavstva

Opštepoznata je činjenica da se naše poljoprivredne stanice suočavaju sa brojnim i različitim teškoćama u svom radu. Te teškoće neophodno je već sada otklanjati, a njihov značaj biće neuporedivo veći za neku buduću i razvijeniju organizaciju poljoprivrednog savetodavstva. Od stručnjaka u stanicama traženo je da navedu šta bi – ukoliko bi kod nas bila organizovana poljoprivredna stručna služba analogno službama u razvijenim zemaljama – u njihovoj stanici trebalo **promeniti** kako bi ona mogla uspešno da deluje u okviru takve organizacije savetodavstva. Istovremeno je traženo da stručnjaci iznesu svoj stav o stepenu značajnosti (važnosti) onoga što bi po njihovom mišljenju trebalo menjati, a ne samo da navedu šta bi trebalo menjati.

Prema mišljenju ispitivanih stručnjaka (Tabela 2), za uspešno delovanje stanica u razvijenijoj organizaciji savetodavstva **najvažnije obezbediti veća finansijska sredstva** (81,9%), zatim **opremiti laboratorije odgovarajućom opremom** (83,4%) i uspostaviti **jedinstveni informacioni sistem sa bazom podataka** (75,4%). Pošto su sva tri činioca najneposrednije povezana sa finansijskim sredstvima, može se zaključiti da materijalna sredstva zauzimaju prioritetno mesto u odnosu na ostale činioce koje, po mišljenju stručnjaka, treba menjati. Ovakav stav stručnjaka mogao se očekivati, imajući u vidu sadašnje teškoće u finansiranju stanica, kao i njihovo opravdano i razložno shvatanje da će materijalna sredstva biti još važnija za dalji razvoj ovih organizacija i proširivanje sadržaja i obima njihovog rada. Međutim, veoma je važno imati u vidu vrlo visok postotak onih stručnjaka koji misle da je najvažnije stanice opremiti laboratorijskom opremom i uspostaviti jedinstven informacioni sistem sa bazom podataka. Iz ovoga se može zaključiti da naglašeno rasprostranjen stav o značajnosti finansijskih sredstva ne treba primarno objašnjavati samo kao stav o potrošnji materijalnih sredstava, kako bi se eventualno moglo shvatiti, nego je u tome podjednako sadržan zahtev i pozitivna orijentacija stručnjaka da se obezbeđivanjem većih sredstava proširi i poboljša kvalitet tehničko-tehnološke osnove rada stanica. Ovakav zaključak je opravdan jer je stanje laboratorijske opreme u celini vrlo loše i neujednačeno od stanice do stanice, a posebno je izražen nedostatak razvijenog i funkcionalnog informacionog sistema koji ima širi a ne samo neposredan značaj za savetodavnu delatnost.

Tabela 2: Predlozi za uspešno delovanje stanica u modernoj organizaciji savetodavstva

Table 2: Suggestions for successful function of stations in modern organization of extension service

U stanici treba uraditi:	Najvažnije %	Manje važno %	Nevažno %	Bez odgovora %
Zaposliti nove stručne radnike	36,2	33,7	16,1	14,1
Opremiti laboratoriju odgovarajućom opremom	83,4	10,6	1,0	5,0
Novi programi rada stanice	47,7	31,7	7,5	13,1
Potrebna su veća finansijska sredstva	81,9	7,5	1,0	9,5
Drugačija organizacija stručnog rada u stanici	36,7	37,2	12,1	14,1
Informacioni sistem sa bazom podataka	75,4	13,1	4,5	7,0

Pored finansijskih sredstava, opreme i informacionog sistema, za uspešnu delatnost stanica u nekoj budućoj razvijenijoj organizaciji savetodavstva od suštinskog su značaja **programi rada, unutrašnja organizacija stručnog rada i pitanje stručnog i tehničkog kadra**. Ovo su vrlo složena pitanja i trajni problemi sa kojim se suočava svaka organizacija savetodavstva. U rešavanju ovih pitanja, koja su kod nas vrlo akutna, neophodno je da se **trajno angažuje grupa kompetentnih i iskusnih stručnjaka različitih profila, uključujući i stručnjake iz ruralne socio-logije**. Zbog složenosti problema, kao i zbog činjenice da anketa kao metoda ima ograničene saznavne domete u istraživanju ove problematike, cilj ovog ispitivanja nije, niti je mogao biti, konkretna analiza programa, organizacije rada i kadrova u stanicama. Kako je napomenuto, cilj je bio da se ispituju stavovi stručnjaka šta bi u stanicama trebalo promeniti da bi one uspešnije delovale u razvijenijoj organizaciji savetodavstva.

Mišljenja u vezi sa ovim pitanjima veoma su važna, jer upućuju ne samo na saznanje o stavovima stručnjaka da li je i koliko značajno promeniti sadašnje programe i organizaciju rada i poboljšati kadrovski potencijal stanica, nego ta mišljenja istovremeno odražavaju stavove o stanju pomenutih činilaca od kojih inače veoma zavisi tekuća delatnost stanica.

Tabela 2 pokazuje da 47,7% stručnjaka zastupa stav da je za uspešan rad stanica u razvijenoj organizaciji savetodavstva **najvažnije promeniti sadašnje programe rada**, 36,7% misli da je **najvažnija drugačija organizacija rada**, a 36,2% da je **najvažnije zaposliti nove radnike stručnjake**. Ako se ovome doda takođe vrlo visok postotak stručnjaka koji pomenuta tri činioca ocenjuju ne kao najvažnije nego kao manje važne (31,7%, 37,2% i 33,7%), može se zaključiti da su - prema stavovima stručnjaka – promene programa i organizacije stručnog rada i kadrovsko jačanje stanica gotovo podjednako važni kao i ranije analizirani stavovi o finansiranju savetodavstva.

Može se, dakle, zaključiti da sadašnjim poljoprivrednim stanicama, za koje se s razlogom očekuje da imaju vodeću ulogu u razvijenijoj organizaciji savetodavstva, **predstoje suštinske promene** kako bi one mogle uspešno da deluju u procesu difuzije znanja, inovacija i tehnologija.. Prema mišljenju stručnjaka, one se podjednako odnose na sve bitne činioce savetodavne delatnosti: finansijska sredstva, laboratorijsku opremu, informacioni sistem, programe rada i unutrašnju organizaciju rada i jačanje kadrovskog potencijala. Za te promene, kako rezultati istraživanja nesumnjivo pokazuju, odlučno se zalažu i sami stručnjaci koji rade u stanicama.

S obzirom na činjenicu da je savetodavstvo kod nas gotovo potpuno zapostavljeno, promene očigledno moraju biti **sveobuhvatne i dugotrajne**. Da bi one bile upešno izvedene, neophodno je uraditi odgovarajući **program promena** u čemu vrlo aktivnu ulogu treba da imaju i stručnjaci iz stanica. Osim **prioriteta i faza** (etapa) u rešavanju pojedinačnih problema savetodavstva, veoma je važno da program promena bude **celovit**, tačnije da obuhvati sve važnije činioce od kojih zavisi savetodavstvo, od kojih su neki u ovom radu analizirani. Pri tome, u koncipiranju i realizaciji programa promena veoma je važno imati u vidu da su svi važniji činioци od kojih zavisi funkcionisanje savetodavstva **međusobno povezani**, i da parcijalno rešavanje jednog problema (npr finansiranja savetodavstva) nikako ne znači da se time stvaraju optimalni uslovi za uspešno funkcionisanje savetodavstva kao celovite i razvijenije organizacije.

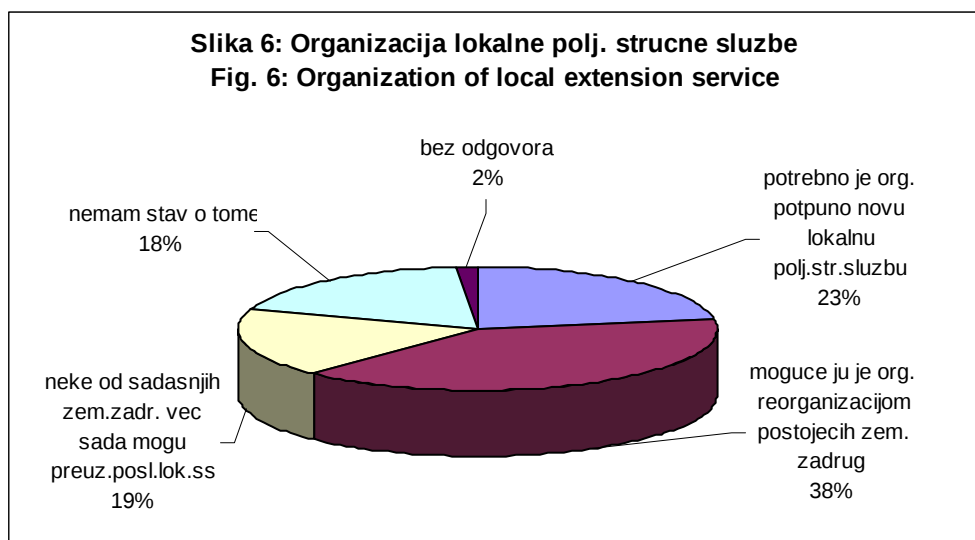
5. Lokalna poljoprivredna savetodavna služba

Celokupna organizacija moderne savetodavne službe, ma koliko ona bila složena, ima društveno opravdanje i smisao svog postojanja samo ako je njena delatnost najvećim delom neposredno usmerena prema zadovoljavanju potreba poljoprivrednih proizvođača i seoskih zajednica. Ako se sa tog stanovišta pažljivije razmotri delatnost naših organizacija i institucija koje se bave problemima širenja znanja, inovacija i tehnologija u poljoprivredi, kao što su poljoprivredni fakulteti, poljoprivredni instituti, poljoprivredne stanice, veterinarska služba i drugi, može se zaključiti da je proteklih decenija lokalna poljoprivredna služba **bila i ostala najslabija karika u lancu institucija i organizacija** koje se bave procesima difuzije.

Pored zemljoradničkih zadruga, poljoprivredne stanice bi po definiciji u ovome trebalo da imaju najznačajniju ulogu. Iz dobro poznatih razloga zemljoradničke zadruge u prošlosti takvu funkciju nisu mogle efikasno da ostvaruju; danas sigurno još manje nego ranije, a veliko je pitanje koji savetodavni poslovi i u kom obimu zadrugama treba da pripadnu. S druge strane, bez obzira što kroz neposrednu saradnju sa poljoprivrednim proizvođačima u poslednje tri godine godine naše stanice sistematski nastoje da pojačaju i prošire svoj rad na seljačkim gazdinstvima, gotovo je sigurno da one u tim poslovima objektivno ne mogu biti uspešne u odnosu na veliki obim realnih potreba proizvođača i očekivanja od strane društva i države.⁴

⁴ Opšte je poznata činjenica u kakvom kontekstu deluju naše stanice. Navešćemo primer Zavoda za unapređenje poljoprivrede u Bačkoj Topoli koja spada u razvijenije organizacije ove vrste kod nas. Sa ukupno 24 zaposlenih, od kojih 19 stručnjaka koji obavljaju stručne poslove, ovaj Zavod "pokriva" 26 naseljenih mesta sa oko 10. 833 domaćinstava, 14 poljoprivrednih preduzeća, 12 zemljoradničkih zadruga i 6 poljoprivredno-prehrambenih

Pošto će problem lokalne savetodavne službe biti vrlo aktuelan u dužem vremenskom periodu, zanimljivo je šta o ovom problemu misle stručnjaci u stanicama. Zbog toga što poznaju konkretne lokalne prilike na području svog delovanja, kao i zbog toga što neposredno i trajnije sarađuju sa zadrugama, stručnjaci u stanicama su verovatno najbolji poznavaoци ove problematike kod nas. Na pitanje “Na koji bi način trebalo organizovati lokalnu poljoprivrednu službu u selu/selima?” (Slika 6) najveći je postotak (38%) onih stručnjaka koji izražavaju stav da bi to mogle biti neke od sadašnjih zemljoradničkih zadruga, **ali pod uslovom da se one reorganizuju i pripreme za obavljanje ovih delatnosti.**



Druga po zastupljenosti (23.0%) je grupa stručnjaka koja izričito misli da treba oformiti **potpuno novu** lokalnu poljoprivrednu službu. U odnosu na mogućnosti zadruga u preuzimanju funkcija lokalne savetodavne službe, stavovi i jedne i druge grupe suštinski se mnogo ne razlikuju, pa bi se na osnovu toga moglo zaključiti da - prema stavovima stručnjaka - veliki broj sadašnjih zemljoradničkih zadruga neće biti u stanju takvu ulogu da preuzmu. Ovo utoliko pre što je među stručnjacima bilo najmanje (19%) onih koji veruju da bi neke od sadašnjih zadruga već sada mogle da preuzmu savetodavne poslove na lokalnom nivou.

Prethodnu tvrdnju potkrepljuju i stavovi stručnjaka o tome šta treba uraditi u zadrugama kako bi se one osposobile za funkcije lokalnog savetodavstva. Tabela 3 pokazuje da je u savetodavnim poslovima najvažnije rad zadruga čvrsto povezati sa regionalnim poljoprivrednim stanicama (66,3%), **osposobiti ih kadrovski** (59,3%), uraditi **lokalne programe** savetodavnog rada za zadruge (49,7%) i **tehnički** ih osposobiti za ovu delatnost (46,2%). Prema mišljenju stručnjaka, kao što tabela pokazuje, zemljoradničke zadruge bi dakle trebalo temeljno reorganizovati i pripremiti za preuzimanje savetodavnih poslova na lokalnom nivou.

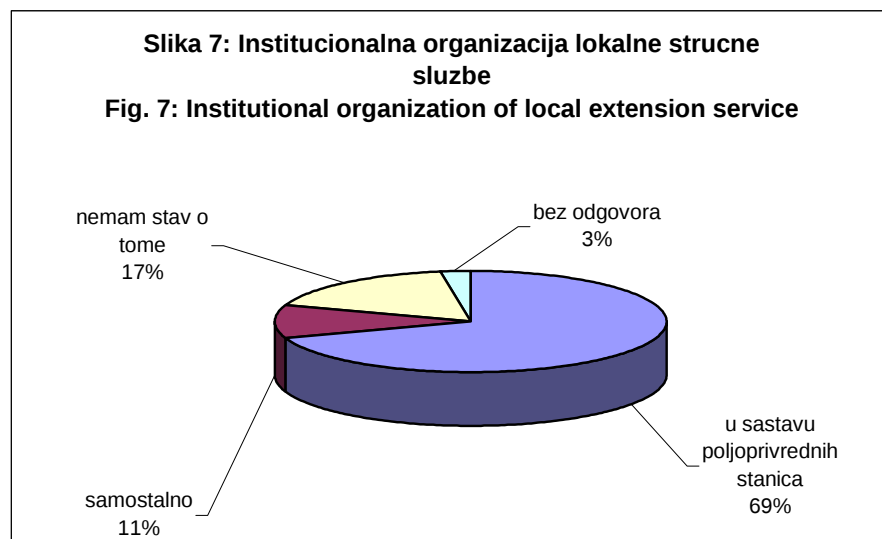
preduzeća. Na području svog delovanja, Zavod treba da se angažuje na unapređenju poljoprivrede na ukupnoj poljoprivrednoj površini od 71.071 ha, od čega je 70.850 oranična površina. Iluzorno je očekivati da ovaj Zavod, ma koliko uspešno radio, može da zadovolji realne potrebe za savetodavnim uslugama koje postoje na području njihovog delovanja.

Tabela 3: Predlozi za uspešan rad zadruga na poslovima lokalne savetodavne poslove

Table 3: Suggestions for successful function of agricultural cooperatives on local extension jobs

U zadrugama treba uraditi:	Najvažnije %	Manje važno %	Nevažno %	Bez odgovora %
Kadrovski ih osposobiti	59,3	6,5	2,5	31,7
Osmisliti lokalne programe rada	49,7	14,6	2	33,7
Čvrsto ih povezati sa poljoprivrednim stanicama	66,3	5,5	1	27,1
Tehnički ih osposobiti	46,2	18,6	2,5	32,7

Jedan od značajnih problema u raspravama o formiranju buduće celovite institucionalne organizacije savetodavstva, jeste i pitanje odnosa između regionalnih poljoprivrednih stanica i lokalne poljoprivredne službe (zemljoradničkih zadruga, ukoliko bi one preuzele određene poslove savetodavstva, ili potpuno novih organi-



zacija lokalne poljoprivredne službe). Na pitanje Da li bi lokalna poljoprivredna služba trebalo da deluje u sastavu poljoprivrednih stanica ili samostalno (Slika 7), većina stručnjaka (69%) misli da bi takva služba institucionalno trebalo da bude u **sastavu stanica**, a samo 11% da takva

služba treba da deluje **samostalno**. Ovo je u saglasnosti sa prethodno navedenim izrazito preovlađujućim stavom da neposredan rad zadruga na poslovima savetodavstva treba čvrsto povezati sa stanicama; ipak, treba napomenuti da se nešto manji postotak onih koji misle da lokalna služba treba da bude u sastavu stanica a ne samostalno, najverovatnije može protumačiti kao stav da institucionalne veze stanica i lokalne službe, na jednoj strani, i sam rad ovih organizacija na poslovima savetodavstva, na drugoj strani, ne moraju u potpunosti da se poklapaju.

ZAKLJUČAK

Ispitivanje stavova stručnjaka u poljoprivrednim stanicama o organizaciji moderne savetodavne službe i važnijim činiocima od kojih zavisi njeno

funkcionisanje, višestruko je značajno. (1) Stručnjaci u stanicama - s obzirom na svoje izvorno u bogato profesionalno iskustvo u dosadašnjem radu na unapređenju naše poljoprivrede - nesumnjivo imaju šta da saopšte o savetodavstvu, možda mnogo više nego ostale profesionalne grupe koje se kod nas na neki već bave savetodavnim poslovima. Zbog toga se stavovi analizirani u ovom radu mogu smatrati vrlo kompetentnim mišljenjima stručnjaka, koja bi trebalo - za planiranje razvoja moderne organizacije savetodavstva i aktere koji u tome učestvuju – biti uvek relevantna. (2) Stvaranje moderne organizacije savetodavstva tek predstoji, i to će biti dugotrajan proces koji zahteva studiozan rad i trajno angažovanje širokog kruga eksperata. Polazeći od iskustva razvijenih zemalja, realno je očekivati da će sadašnje poljoprivredne stanice imati vodeću ulogu u nekoj budućoj organizaciji moderne savetodavne službe. Stoga funkcionisanje buduće organizacije modernog savetodavstva, u kojoj će postojeći stručnjaci iz poljoprivrednih stanica nesumnjivo biti vodeći stručni kadar, verovatno ne bi bilo dovoljno uspešno ako se zanemare njihovi sadašnji stavovi o tome kakvu modernu organizaciji savetodavstva treba uspostaviti. (3) Posle višedecenijskog zapostavljanja savetodavstva, preti ozbiljna opasnost da se našoj poljoprivredi nametne neki model savetodavne službe koji nije prilagođen potrebama i dostignutim stepenom razvoja naše poljoprivrede i selu. Istorija našeg seljaštva i poljoprivrede prepuna je primera takvih oktroisanih rešenja, koja su se kasnije pokazala pogubnim kako za poljoprivredu, seljaštvo, selo tako i društvo u celini. Analizirani stavovi stručnjaka u stanicama, ukoliko se ozbiljno shvate, uvažavaju i prihvataju na kritičan način, mogu znatno da doprinesu da se izbegne takva vrsta rizika.

U radu je pokazano kakvi su stavovi stručnjaka u vezi sa mnogim ključnim problemima stvaranja jedne moderne organizacije poljoprivredne savetodavne službe. Međutim, ovde posebno treba istaći da su stvaranje moderne organizacije savetodavstva, kao i funkcionisanje sadašnjih poljoprivrednih stanica, stručnjaci naglašeno dovodili u vezu sa državom i njenim institucijama. Bilo bi pogrešno ako bi se takav stav stručnjaka tumačio kao navodni ostatak neke vrste etatističke svesti. Stavovima koji su u radu analizirani, uključujući i stavove o finansiranju organizacije savetodavstva, stručnjaci iz stanica su pokazali suprotno: naglašen preduzetnički duh i tržišnu orijentaciju i otvorenost prema promenama. Stoga stav o ulozi države treba objašnjavati kao posledicu činjenice da savetodavstvo obavlja javne funkcije za koje po prirodi stvari država, kao reprezentat javnog interesa, mora biti zainteresovana. To najbolje pokazuju razvijene evropske zemlje, sa dugom i uspešnom tradicijom savetodavstva u poljoprivredi. Nije zadatak ovoga rada da ulazi u takvu analizu, ali treba napomenuti da su svi važniji činioci – poput nacionalnih programa savetodavnog rada, strategija razvoja savetodavstva, finansiranja i podizanja tehničko-tehnoške osnove rada savetodavstva - u razvijenim zemljama u najvećoj meri pod ingerencijom i kontrolom države. Činjenica da je tek u poslednjoj deceniji, a ne ranije, pored državnog savetodavstva u tim zemljama došlo do jačanja privatnih savetodavnih službi, nikako ne znači - kako se kod nas često pojednostavljeno misli - da su one izvan kontrole i neposrednog uticaja države i njenih institucija. Dobijanje licenci za rad u privatnom savetodavstvu, učešće sredstava državnog budžeta u prihodima privatnog savetodavstva, uticaj države na programe rada, plansko uključivanje

privatnog savetodavstva u nacionalni savetodavni program i slično - samo su neki od primera koji ilustruju kakva je uloga države u privatnom savetodavstvu. U sklopu ovoga trebalo bi kritički sagledati i novije ideje o privatizaciji naših poljoprivrednih stanica, o čemu će se raspravljati u studiji u kojoj će celovito biti izloženi rezultati ovog istraživanja.

LITERATURA

1. Currle Jochen, "*Landwirtschaftliche Beratung in Deutschland*", Bericht anlässlich der Hohenheimer Osteuropawochen, 1999.
2. Milić Vojin, *Sociološki metod*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.
3. Supek Rudi, *Ispitivanje javnog mnijenja*, Naprijed, Zagreb, 1968.
4. Petrović Živojin, "Institucionalna organizacija difuzije inovacija, transfer tehnologija i znanja i modernizacija poljoprivrede i sela", u "*Razvoj sela i agrobiznisa*" – tematski zbornik, Kopaonik, 2000. , str. 169-181.

ORGANIZATION OF EXTENSION SERVICE IN AGRICULTURE OF VOJVODINA

by
Živojin Petrović, Dejan Janković

SUMMARY

Extension service is very important factor in modernization process in agriculture and it's major role is in diffusion and implementation of knowledge, innovations and technologies in agricultural production and rural society. In our county there is no developed and modern organization of extension service, although some organizations, like agricultural stations, have had a pioneer role in developing our agriculture. In variety of different ideas for organization of modern extension service, results presented in this paper are aiming to get to see expert attitudes employed in agricultural stations. Research is based on survey of attitudes of experts who are employed in all Vojvodinian agricultural stations with tasks on improving agricultural production. Since this is specific sociological survey of attitudes of competent experts, results presented in this paper could contribute a lot to constitution of modern organization of extension service according to the demands of our agriculture, peasantry and rural regions.

Key words: extension service, institutional organization of extension service, modernization of agriculture, major factors in modern extension service

Primljeno: 04.11.2002.
Prihvaćeno: 07.11.2002.